

การใช้พื้นที่ทางศาสนาเป็นเวทีทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ในชุมชนเมือง
The Utilization of Religious Spaces as Political Arenas by
Interest Groups in Urban Communities

วันทนา สำคัญยิ่ง

นรยา มุละชีวะ

วิชชุธรร แสนวงษ์*

Wanthana Samkhanying

Noraya Mulachiwa

Vitchuthorn Saenwong

e-mail: vitchuthon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งสะท้อนกระบวนการที่กลุ่มผลประโยชน์ในชุมชนเมืองใช้ “พื้นที่ทางศาสนา” เป็นฐานสำคัญในการหาเสียงและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างผู้มีอำนาจและชุมชน โดยเฉพาะในระดับการเมืองท้องถิ่น พื้นที่ที่กล่าวถึง ได้แก่ วัด โบสถ์ มัสยิด และศาสนสถานใกล้ชุมชนเมือง ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจเท่านั้น แต่ยังถูกแปรสภาพเป็นเวทีทางการเมืองที่ซ่อนเร้น กลุ่มผลประโยชน์ใช้โครงสร้างและความน่าเชื่อถือของผู้นำศาสนา ความสัมพันธ์ทางเครือข่ายทางสังคม และสัญลักษณ์ทางศาสนา เพื่อสร้างอิทธิพล ส่งเสริมภาพลักษณ์ หาเสียง และแลกเปลี่ยนบริการหรือทรัพยากรกับผู้สนับสนุน การวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึง 3 มิติสำคัญ คือ (1) การจัดพื้นที่ศาสนาให้เป็นสนามทางการเมืองผ่านกิจกรรมสาธารณะหรือพิธีกรรมที่เชิญนักการเมืองเข้าร่วม (2) การเชื่อมโยงผลประโยชน์ทางวัตถุหรือทางสังคมกับการสนับสนุนทางการเมืองในหมู่ผู้มีบทบาททางศาสนา และ (3) ทิศทางของการเมืองท้องถิ่นที่ถูกกำหนดโดยการใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาสร้างฐานเสียง และเสริมอำนาจให้กับพรรคการเมืองหรือผู้สมัครที่มีความสัมพันธ์กับผู้นำศาสนา ผลการศึกษาแสดงว่า เมื่อพื้นที่ทางศาสนากลายเป็นเวทีทางการเมืองแล้ว วงการศาสนาและการเมืองท้องถิ่นมีการประสานเชิงเครื่องมือ ทำให้เกิดการคานอำนาจและขยายอิทธิพลใหม่ในชุมชนเมือง ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างอำนาจระดับฐานรากและรูปแบบการมีส่วนร่วมของพลเมือง บทความนี้วิเคราะห์ต่อว่า เพื่อความยั่งยืนของประชาธิปไตยท้องถิ่น จะต้องมีการตรวจสอบความโปร่งใสของการใช้ศาสนสถานในเชิงการเมือง และพัฒนาระบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ลดการผูกติดกับเครือข่ายศาสนา-อำนาจ ผลสำคัญคือการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์ระหว่างศาสนา ผลประโยชน์ และการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเป็นมิติหนึ่งของการเปลี่ยนรูปแบบทางการเมืองในโลกเมืองยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: พื้นที่ทางศาสนา, เวทีทางการเมือง, กลุ่มผลประโยชน์, การเมืองท้องถิ่น, ชุมชนเมือง

Abstract

This article investigates how interest groups exploit religious spaces in urban communities as strategic platforms for electoral mobilization, vote-seeking and reciprocal benefit exchanges, and how these dynamics shape local political trajectories. Religious spaces such as temples, churches, mosques and other faith-based gathering places are no longer solely venues of worship, but function as political arenas where actors leverage the social capital of religious leaders, network ties and sacred symbolism to bolster candidacies, secure resources, and mobilize constituencies. The analysis foregrounds three main dimensions: (1) the orchestration of religious venues into electoral stages through public events or ritualized participation of political actors; (2) the linking of benefits material or social with political support engineered via religious intermediaries; and (3) the direction of local politics anchored in religious symbolism and built-in community ties, which reinforce power structures and party networks at the grassroots. Findings indicate that once religious venues become politicised, the nexus of religion and local politics coalesces into a new power ecology within urban communities, altering participatory patterns and governance structures. The article further argues that for more sustainable local democracy, mechanisms must be instituted to regulate the politicisation of religious sites and to enhance civic participation independent of religious-power linkages. The key contribution is to reveal the strategic interplay among religion, vested interests and sub-national politics an underexplored facet of contemporary urban political change.

Keywords: religious spaces; political arenas; interest groups; local politics; urban communities

บทนำ

ในสังคมไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์ระหว่าง “ศาสนา” และ “การเมือง” เป็นปรากฏการณ์ที่ฝังรากลึกในโครงสร้างทางสังคมมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่อดีตที่สถาบันศาสนาเป็นทั้งเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครอง ไปจนถึงยุคปัจจุบันที่ศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองเชิงอำนาจในระดับพื้นที่ (Casanova, 1994) เมื่อศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ มัสยิด หรือศูนย์ชุมชนศาสนา ถูกใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางสังคมอย่างต่อเนื่อง พื้นที่เหล่านี้จึงมิได้มีบทบาทจำกัดอยู่แค่การประกอบศาสนกิจ แต่กลับกลายเป็น “เวทีทางการเมือง” ที่สะท้อนกลไก

ของการแสวงหาอำนาจ การสร้างฐานเสียง และการต่อรองผลประโยชน์ในระดับท้องถิ่น (Asad, 1993; McCargo, 2017) ในอดีต แนวคิดการทำให้ศาสนาแยกออกจากการเมือง (secularization) เคยถูกมองว่าเป็นเงื่อนไขของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของชาติ (Taylor, 2007) ทว่าในศตวรรษที่ 21 แนวคิดนี้กลับถูกท้าทายมากขึ้น เมื่อศาสนาไม่ได้หายไปจากพื้นที่สาธารณะ หากแต่กลับมาด้วยรูปแบบใหม่ที่ “สาธารณะกว่าที่เคย” (Casanova, 1994) ไม่ว่าจะผ่านบทบาทของผู้นำศาสนาในพื้นที่สาธารณะ การใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาในวาทกรรมทางการเมือง หรือการแทรกซึมของเครือข่ายศาสนาในกระบวนการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น มีบริบทดังนี้

1. พื้นที่ศาสนาในฐานะทุนทางการเมือง

ในสังคมไทย พื้นที่ทางศาสนามีความสำคัญในฐานะ “ทุนทางสังคม” (social capital) ที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจและความผูกพันในชุมชน (Putnam, 2000) ความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อผู้นำศาสนาและศาสนสถานถูกแปลงเป็นทุนทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) ซึ่งกลุ่มการเมืองสามารถใช้เพื่อเสริมความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในสายตาประชาชน (Bourdieu, 1991) การมอบปัจจัยสนับสนุนกิจกรรมศาสนา การเข้าร่วมงานบุญ งานกฐิน หรืองานเทศน์มหาชาติ กลายเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองอย่างแนบเนียน นักวิชาการอย่าง McCargo (2017) ชี้ให้เห็นว่าการเมืองไทยในยุค “ชาวเมืองกึ่งชนบท” (urbanized villagers) ได้ผสานเครือข่ายทางศาสนาเข้ากับการระดมทุนและการหาเสียง จนเกิดความซับซ้อนระหว่างระบบอุปถัมภ์ (patron-client system) กับศรัทธาในศาสนา เมื่อกลุ่มการเมืองใช้วัดหรือศาสนสถานเป็นพื้นที่รวมคนเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ ก็เท่ากับสร้างฐานทางการเมืองผ่านเครือข่ายศรัทธาโดยไม่ต้องผ่านช่องทางราชการหรือพรรคการเมืองโดยตรง

2. การเมืองแห่งผลประโยชน์และศาสนาในชุมชนเมือง

ในชุมชนเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมืองมีลักษณะแตกต่างจากชนบท กล่าวคือ พื้นที่ทางศาสนากลายเป็น “สมรภูมิของการต่อรองผลประโยชน์” ระหว่างกลุ่มทุนท้องถิ่น นักการเมือง และผู้นำศาสนา (Larsson, 2015) ศาสนสถานบางแห่งได้รับการสนับสนุนจากผู้สมัครรับเลือกตั้งในรูปของงบประมาณการบูรณะ หรือการจัดงานบุญประจำปี เพื่อแลกกับการสนับสนุนทางการเมืองและเสียงของชุมชน การศึกษาของ International IDEA (2022) ระบุว่า รูปแบบของ “การซื้อเสียงเชิงสัญลักษณ์” ผ่านกิจกรรมทางศาสนาเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้บ่อยในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของ clientelism หรือการเมืองแบบอุปถัมภ์ เมื่อพื้นที่ทางศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ผลที่ตามมาคือความพัวพันของขอบเขตระหว่าง “ศาสนา” และ “รัฐ” รวมถึงการลดทอนความเป็นกลางทางศาสนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของศาสนสถานและผู้นำศาสนาในระยะยาว (Pew Research Center, 2019) ในอีกด้านหนึ่ง สภาพเช่นนี้สะท้อนปัญหาหาเชิงโครงสร้างของประชาธิปไตยไทยที่ยังพึ่งพาความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมากกว่าการมีส่วนร่วมของพลเมืองเชิงระบบ (Kitschelt & Wilkinson, 2007)

3. ความสำคัญของการศึกษาประเด็นนี้

ประเด็นการใช้พื้นที่ศาสนาเป็นเวทีทางการเมืองมีความสำคัญในสามมิติหลัก ได้แก่

1) มิติทางการเมือง การใช้ศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมและอิทธิพลทางการเมือง อาจทำให้การเลือกตั้งขาดความเสมอภาค และบิดเบือนกลไกการแข่งขันทางการเมืองในระดับท้องถิ่น

2) มิติทางสังคม การผนวกศาสนาเข้ากับผลประโยชน์ทางการเมืองอาจกระทบต่อความศรัทธาของประชาชนและความไว้วางใจต่อสถาบันศาสนาในระยะยาว

3) มิติทางจริยธรรมและกฎหมาย กฎหมายเลือกตั้งและแนวปฏิบัติขององค์กรศาสนายังไม่มีกรอบชัดเจนในการควบคุมการใช้พื้นที่ศาสนาเพื่อกิจกรรมหาเสียงหรือสร้างอิทธิพลทางการเมือง (Larsson, 2015)

4. ช่องว่างทางการเมืองในอนาคต

การคาดการณ์เชิงรัฐศาสตร์ชี้ว่า ช่องว่างทางการเมืองในอนาคตอันใกล้จะเกิดขึ้นในสามประเด็นสำคัญ ได้แก่

1) ช่องว่างเชิงกฎระเบียบ: การไม่มีข้อบังคับที่ชัดเจนว่าศาสนสถานสามารถถูกใช้เพื่อการเมืองได้ในระดับใด ทำให้กลุ่มผลประโยชน์ใช้ช่องทางนี้อย่างกว้างขวาง

2) ช่องว่างเชิงเทคโนโลยี: สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลกำลังขยายขอบเขตของ “พื้นที่ศาสนาเสมือน” ที่เปิดโอกาสให้การเมืองแทรกซึมได้โดยไม่ผ่านการควบคุม (Pew Research Center, 2025)

3) ช่องว่างเชิงพลเมือง: การขาดการศึกษาพลเมืองที่เน้นความรู้เท่าทันทางศาสนาและการเมือง ทำให้คนรุ่นใหม่ยังไม่สามารถแยกแยะระหว่างศรัทธาและอำนาจได้อย่างชัดเจน

การศึกษานี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจพลวัตดังกล่าวอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นที่ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและอำนาจการเมืองกำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูมิรัฐศาสตร์ของชุมชนเมือง” (urban political geography) ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น กล่าวโดยสรุป พื้นที่ทางศาสนาในชุมชนเมืองมิใช่เพียงสัญลักษณ์ของความศรัทธา หากแต่เป็น “ทุนเชิงอำนาจ” ที่กลุ่มผลประโยชน์สามารถใช้สร้างความชอบธรรมทางการเมือง ในขณะที่ประชาชนจำนวนไม่น้อยยังมองว่าศาสนาเป็นเครื่องรับรองคุณธรรมของผู้สมัคร จึงเกิดการสับสนระหว่าง “คุณธรรมทางศาสนา” กับ “คุณธรรมทางการเมือง” อย่างไม่รู้ตัว การสร้างระบบกำกับดูแลเชิงจริยธรรม และการพัฒนาความรู้เท่าทันทางศาสนาและการเมืองในระดับพลเมือง จึงเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่นที่ยั่งยืนในอนาคต

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมืองถือเป็นประเด็นคลาสสิกในรัฐศาสตร์ และสังคมวิทยาการเมือง งานของ Casanova (1994) เสนอแนวคิด “ศาสนาในพื้นที่สาธารณะ”

(public religions in the modern world) ซึ่งอธิบายว่า แม้กระบวนการทำให้เป็นวิถีคฤหัสถ์จะทำให้ศาสนาแยกจากรัฐในเชิงโครงสร้าง แต่ในเชิงวัฒนธรรม ศาสนากลับปรากฏตัวอีกครั้งในเวทีสาธารณะในฐานะพลังทางสังคม ศาสนาไม่เพียงเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมของอำนาจ แต่ยังเป็นกลไกการระดมและการต่อรองทางการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะในรัฐกำลังพัฒนาและสังคมที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมศาสนา

Asad (1993) วิพากษ์แนวคิดแบบตะวันตกที่มองศาสนาแยกจากรัฐ โดยเสนอว่า “ศาสนา” เป็นโครงสร้างที่ถูกนิยามทางวาทกรรมและวินัยของอำนาจ รัฐสมัยใหม่จึงใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือควบคุมและให้ความหมายกับความชอบธรรมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ในบริบทเดียวกัน Bourdieu (1991) เสนอแนวคิด “ทุนทางสัญลักษณ์” (symbolic capital) ว่าผู้นำศาสนาและสถาบันศาสนาเป็นผู้ผลิตความหมายที่สามารถสร้างอิทธิพลต่อโครงสร้างอำนาจ ทำให้กลุ่มการเมืองที่เข้าถึงทุนทางศาสนามีศักยภาพในการครอบครองความไว้วางใจและความชอบธรรมในระดับชุมชน ในบริบทไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Larsson (2015) ศึกษาการเมืองของนักบวช (monkish politics) และพบว่า การจำกัดบทบาทของนักบวชในสนามเลือกตั้งไม่สามารถทำให้ศาสนาออกจากการเมืองได้ ตรงกันข้าม ผู้นำศาสนาและศาสนสถานกลับกลายเป็นช่องทางอิทธิพลทางอ้อมเป็นพื้นที่ที่กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองใช้แสวงหาการสนับสนุนในรูปแบบของความศรัทธา ซึ่งไม่ถูกกำกับด้วยกฎหมายการเลือกตั้งโดยตรง ปรากฏการณ์นี้สะท้อนชัดในงานของ McCargo (2017) ที่อธิบายถึง “ชาวเมืองกึ่งชนบท” (urbanized villagers) ของไทย ซึ่งผสมผสานชีวิตเมืองเข้ากับเครือข่ายชุมชนและวัด ส่งผลให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของทั้งศรัทธาและอำนาจทางการเมือง

Kitschelt และ Wilkinson (2007) นำเสนอแนวคิดเรื่อง clientelism หรือระบบอุปถัมภ์-ลูกค้ำ ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้สมัครทางการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนผลตอบแทน เมื่อเชื่อมโยงกับพื้นที่ศาสนา ระบบอุปถัมภ์จึงไม่จำกัดเฉพาะผลประโยชน์ทางวัตถุ แต่ยังครอบคลุม “ทุนศรัทธา” และ “ทุนสัญลักษณ์” ที่ใช้สร้างภาพลักษณ์และความไว้วางใจในช่วงหาเสียง แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากรายงานของ International IDEA (2022) ซึ่งระบุว่า การซื้อเสียงและการสนับสนุนทางการเมืองในประเทศกำลังพัฒนามักแฝงตัวอยู่ในกิจกรรมศาสนา เช่น การบูรณะวัด งานบุญ หรือพิธีกรรมสาธารณะ

ในระดับโลก Pew Research Center (2019) ชี้ว่าข้อจำกัดของรัฐต่อศาสนาและความขัดแย้งทางสังคมด้านศาสนาเพิ่มขึ้นต่อเนื่องตลอดทศวรรษ แสดงให้เห็นว่าศาสนายังคงเป็นปัจจัยสำคัญในเวทีการเมือง โดยเฉพาะในรัฐที่ประชาธิปไตยยังไม่มั่นคง รายงานฉบับล่าสุด (Pew Research Center, 2025) ยังชี้ถึงแนวโน้มใหม่ คือ “การเมืองของอัตลักษณ์ทางศาสนา” ซึ่งใช้พื้นที่ศาสนา สัญลักษณ์ และพิธีกรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างฐานเสียงและการแบ่งขั้วในสังคม จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สามารถสังเคราะห์ได้ว่า พื้นที่ทางศาสนาในชุมชนเมืองไม่เพียงมีบทบาทในมิติศรัทธา แต่ยังทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมและสัญลักษณ์ที่กลุ่มผลประโยชน์ใช้

เชื่อมโยงกับประชาชน การใช้ศาสนสถานเพื่อสร้างความชอบธรรม การหาเสียงแฝงในงานบุญ และการอ้างผู้นำศาสนาในวาทกรรมทางการเมือง ล้วนเป็นกระบวนการทางอำนาจที่ซ่อนอยู่ในกรอบของศรัทธา ปราบกฎการณนี้เปิดคำถามสำคัญต่อประชาธิปไตยท้องถิ่น คือ จะรักษาความเป็นกลางทางศาสนาและธรรมาภิบาลทางการเมืองไว้ได้อย่างไร ภายใต้โครงสร้างที่ศรัทธาและอำนาจเริ่มทับซ้อนกันมากขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า เมื่อมองย้อนกลับไปตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 ถึงปัจจุบัน เส้นทางการ “ศาสนา” และ “การเมือง” ไม่ได้แยกออกจากกันอย่างที่นักคิดสมัยใหม่เคยคาดหวัง ตรงกันข้าม ศาสนากลับปรากฏตัวอีกครั้งในรูปแบบของอำนาจที่แยบยลและยืดหยุ่นกว่าเดิม (Casanova, 1994; Asad, 1993) อำนาจที่ไม่จำเป็นต้องมีเครื่องแบบหรือสัญลักษณ์ของรัฐ หากแต่แฝงตัวอยู่ในบทสวด เสียงระฆัง งานบุญ และคำเทศน์ที่ก้องอยู่กลางเมือง วรรณกรรมจำนวนมากสะท้อนให้เห็นภาพของ “ศาสนสถาน” ที่กลายเป็นเวทีสาธารณะเชิงการเมือง พื้นที่ซึ่งความศรัทธาทุนสังคม และการต่อรองผลประโยชน์สานเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น (Bourdieu, 1991; McCargo, 2017) การมอบทุนบูรณะวัดอาจไม่ใช่เพียงการสร้างบุญ แต่คือการลงทุนทางอำนาจ การปรากฏตัวในพิธีกรรมสาธารณะอาจไม่ใช่แค่การแสดงศรัทธา แต่คือการแสดงตนในสนามเลือกตั้ง ขณะที่ผู้นำศาสนาเองก็ต้องเผชิญกับแรงดึงดูระหว่าง “ศรัทธาที่บริสุทธิ์” กับ “ความสัมพันธ์ที่แฝงด้วยการเมือง” (Larsson, 2015) การทบทวนยังเผยให้เห็นว่าระบบ clientelism (Kitschelt & Wilkinson, 2007) ได้รับการปรับใช้ในบริบทใหม่ ไม่ใช่แค่การแลกเงินกับเสียง แต่คือการแลก “ความศรัทธา” กับ “ความไว้วางใจทางการเมือง” ผ่านพิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางศาสนา รายงานของ International IDEA (2022) ยืนยันว่าการซื้อเสียงรูปแบบใหม่เกิดขึ้นในงานบุญ งานกฐิน และกิจกรรมศาสนา ซึ่งเป็นการเมืองที่ “นุ่มนวลแต่ทรงพลัง” ในระดับรากหญ้า แนวโน้มจาก Pew Research Center (2019; 2025) สะท้อนภาพใหญ่ระดับโลก ศาสนาไม่ได้หายไปจากการเมือง แต่กลับกลายเป็นเครื่องมือกำหนดอัตลักษณ์ สร้างการแบ่งขั้ว และนิยามความชอบธรรมของอำนาจในยุคที่ข้อมูลข่าวสารเคลื่อนไหวรวดเร็วและศรัทธากลายเป็น “ทุนทางการเมือง” ที่ไม่ต้องเสียภาษี ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่า การศึกษาการใช้พื้นที่ทางศาสนาเป็นเวทีทางการเมืองมิใช่เพียงการเปิดเผยความซับซ้อนของการหาเสียงในชุมชนเมือง แต่คือการเปิดหน้าต่างให้มองเห็น “ภูมิรัฐศาสตร์ของศรัทธา” (geo-politics of faith) ที่แทรกอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน วัดไม่ใช่แค่ศูนย์กลางจิตวิญญาณ แต่คือเวทีที่เจียบสงบซึ่งแฝงความเคลื่อนไหวทางอำนาจ เมืองไม่ใช่แค่พื้นที่แห่งการพัฒนา แต่คือสนามต่อรองระหว่างศรัทธาและผลประโยชน์ทางการเมือง ดังนั้น การเข้าใจบทบาทของศาสนาในทางการเมือง จึงไม่ใช่การศึกษาศาสนาในฐานะความเชื่อ หากแต่เป็นการมองศาสนาในฐานะ “ภาษาแห่งอำนาจ” ที่กลุ่มผลประโยชน์ในชุมชนเมืองใช้สื่อสาร สร้างความชอบธรรม และควบคุมความหมายของการอยู่ร่วมกันในระบอบประชาธิปไตยที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์

การสร้างพื้นที่ทางการเมือง

1. บริบทแห่งการสร้างพื้นที่ทางการเมือง

บริบทแห่งการสร้างพื้นที่ทางการเมืองร่วมกันระหว่างนักการเมืองกับผู้นำศาสนาในสังคมปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงระบบการเมืองท้องถิ่น กลุ่มนักการเมืองและผู้นำศาสนามีบทบาทเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างสำคัญในการสร้าง “พื้นที่ทางการเมือง” ที่มีได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นผลจากการดำเนินกลยุทธ์เชิงเครือข่ายและการใช้สัญลักษณ์ศาสนาอย่างมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

บริบทที่หนึ่ง ผู้นำศาสนาในระดับชุมชนมักถือครอง “ทุนทางสังคม” (social capital) และ “ทุนทางสัญลักษณ์” (symbolic capital) จากความศรัทธาและเครือข่ายศรัทธาภายในกลุ่มประชาชน (Bourdieu, 1991) นักการเมืองจึงมองเห็นโอกาสที่จะใช้เครือข่ายดังกล่าวในการระดมฐานเสียงและสร้างความชอบธรรมทางการเมือง เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การจัดงานบุญในศาสนสถาน หรือการมอบทรัพยากรแก่ศาสนสถาน เพื่อแลกเปลี่ยนกับการสนับสนุนทางการเมืองและการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “เวทีศรัทธา” ที่ขยายไปสู่การเมืองท้องถิ่น

บริบทที่สอง ในงานศึกษาระดับโลก พบว่า ผู้นำศาสนาท้องถิ่นมักถูกกลุ่มการเมืองชักชวนให้เข้ามามีบทบาทในโครงข่ายทางการเมือง เพราะพวกเขามีอิทธิพลต่อกลุ่มผู้ติดตามและสามารถเป็น “โบรกเกอร์ศรัทธา-การเมือง” ได้ (Arjon, 2023) นอกจากนี้ งานวิจัยของ Jang (2023) พบว่า ความผูกพันทางศาสนา (religiosity) มีสายสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยที่ผู้นำศาสนาสามารถสร้าง “จุดปรากฏ” (mobilization node) ให้กับผู้สมัครหรือพรรคการเมืองที่เข้ามาสนับสนุน

บริบทที่สาม ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวอย่างของทั่วโลกดังกล่าวได้แก่ งานศึกษาของ Golan-Nadir (2024) ซึ่งเสนอว่า รัฐบาลท้องถิ่นในอิสราเอลใช้ศาสนสถานเป็น “ธง” (flag) ในโครงการนโยบายที่เชื่อมโยงกับผู้นำศาสนาและชุมชนศรัทธา ทำให้พื้นที่ศาสนาเปลี่ยนบทบาทจากพื้นที่ทางศาสนาเป็น “พื้นที่แข่งขันทางการเมือง” (political contestation) ผลคือนักการเมืองผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้นำศาสนาสามารถควบคุมการจัดกิจกรรมสาธารณะภายในศาสนสถาน สร้างภาพลักษณ์ว่า “อยู่กับศรัทธา” และสร้างแรงดึงดูดต่อผู้เลือกตั้ง

บริบทที่สี่ กลไกสำคัญอีกประการคือการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นการมอบทรัพยากรแก่ศาสนสถาน เช่น งบประมาณบูรณะ วัดหรือโบสถ์ หรือการสนับสนุนกิจกรรมชุมชนที่มีศาสนาเป็นแกนกลาง โดยแลกกับการเข้าถึงฐานเสียงของผู้นำศาสนาและเครือข่ายศรัทธาในชุมชน (Koralage, Touseef & Begam, 2022) กลไกนี้ยืนยันว่า พื้นที่ศาสนาเป็น “เวทีอำนาจ” (arena of power) ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังภาพลักษณ์ของ “การบริการชุมชน”

บริบทที่ห้า ผลกระทบของการสร้างพื้นที่ร่วมเช่นนี้มีมิติที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ได้แก่ ความเป็นกลางของศาสนาอาจถูกบั่นทอน จากการถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ซึ่งอาจส่งผลต่อความไว้วางใจของประชาชนต่อศาสนสถานและผู้นำศาสนาในระยะยาว (Jang, 2023) และ

ในบริบทท้องถิ่น ระบบอุปถัมภ์อาจถูกเลื่อนจากการแลกทรัพยากรเป็นการแลก “ความศรัทธา-การสนับสนุนทางการเมือง” ซึ่งนำไปสู่การแข่งขันแบบใช้เครือข่ายศรัทธาเป็นฐานเสียง แทนการใช้ประเด็นสาธารณะหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเสมอภาค

ดังนั้น การสร้างพื้นที่ทางการเมืองร่วมกันระหว่างนักการเมืองกับผู้นำศาสนา ไม่เพียงแต่เป็นกลยุทธ์ระดับท้องถิ่น แต่ยังเป็น การเปลี่ยนรูปแบบของสนามอำนาจในชุมชนเมือง ที่ซึ่ง “ศรัทธา” “เครือข่าย” และ “การเมือง” ผสานเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น การศึกษาที่ลึกซึ้งในประเด็นนี้จะช่วยให้เห็นโครงสร้างและกระบวนการของการเมืองท้องถิ่นในยุคที่ศาสนาไม่ได้อยู่ในขอบเขตเฉพาะกิจของศาสนาอีกต่อไป

2. การสร้างพื้นที่ทางการเมืองของนักการเมืองกับผู้นำศาสนาในบริบทไทย

ในสังคมไทย ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมืองมีพลวัตที่ลึกซึ้งและซับซ้อนกว่าที่มักเข้าใจกันในระดับผิวเผิน วัดในฐานะ “สถาบันศักดิ์สิทธิ์” มิได้ดำรงอยู่แยกขาดจากสังคมการเมือง หากแต่เป็น “พื้นที่สาธารณะทางการเมือง” ที่กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองใช้เป็นเวทีเชิงสัญลักษณ์ เพื่อสร้างความชอบธรรมและความศรัทธาในสายตาของประชาชน (ชัยวัฒน์ มีสันฐาน, 2566) วัดกลายเป็นสถานที่ที่นักการเมืองเข้ามาปรากฏตัวในฐานะ “ผู้อุปถัมภ์ศาสนา” ผ่านการจัดงานบุญ การถวายปัจจัย การบูรณะศาสนสถาน หรือการเป็นประธานในพิธีทางศาสนา ซึ่งในเชิงโครงสร้างนั้นคือ “การสื่อสารทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์” ที่มุ่งสร้างภาพลักษณ์แห่งคุณธรรม ความดี และศรัทธา

พระมหาสมพงษ์ ทองยุทธ และวินัย ผลเจริญ (2564) ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น และพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายมีลักษณะเป็น exchange relationship กล่าวคือ นักการเมืองให้การสนับสนุนงบประมาณแก่กิจกรรมของวัด เพื่อแลกกับการเข้าถึงเครือข่ายศรัทธาและฐานเสียงของประชาชนในพื้นที่ โดยพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนทางจิตวิญญาณกลายเป็น “ผู้ไกลเกลี่ยเชิงสังคม” ที่ช่วยเสริมความชอบธรรมให้กับนักการเมืองในระดับท้องถิ่น ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การเมืองและศาสนาในไทยมิได้ดำเนินไปในเส้นขนาน แต่มีจุดบรรจบผ่านเครือข่ายทางสังคมและวัฒนธรรม

ในมุมมองของพระอธิการภูมิสิทธิ์ ปิยสีโล และนัชพล คงพันธ์ (2564) การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในกิจกรรมทางสังคมและการเมืองไม่ควรถูกมองว่าเป็นการละเมิดบทบาททางธรรม หากแต่เป็น “การปรับตัวของศาสนาในบริบทประชาธิปไตย” เพียงแต่จำเป็นต้องแยกขอบเขตระหว่าง “บทบาททางสาธารณะ” กับ “การเข้าร่วมเชิงผลประโยชน์” อย่างชัดเจน พระสงฆ์ที่มีอิทธิพลทางศาสนา มักถูกนักการเมืองใช้เป็นเครื่องมือสร้างความศรัทธา โดยเฉพาะในช่วงการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นที่วัดเป็นพื้นที่รวมคนจำนวนมาก การปรากฏตัวของนักการเมืองในพิธีกรรมหรือการร่วมทำบุญจึงเป็นการสร้าง “ทุนศรัทธา” ที่สามารถเปลี่ยนเป็นทุนทางการเมืองได้ในเชิงปฏิบัติ

นอกจากนี้ พระมหาสมพงษ์ ทองยุทธ (2565) ชี้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับวัดมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในยุคหลัง พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงที่การเมืองไทยเข้าสู่ภาวะ

“เปลี่ยนผ่านอำนาจ” โดยกลุ่มการเมืองหันมาใช้ศาสนาเป็นกลไกเสริมความชอบธรรมและลดแรงต่อต้านจากประชาชน ขณะเดียวกัน วัดและพระสงฆ์จำนวนมากก็ยินดีเปิดพื้นที่ให้กับนักการเมืองที่ช่วยสนับสนุนทรัพยากร เพราะถือว่าเป็น “การตอบแทนต่อสังคม” แต่ในเชิงวิชาการ นี่คือการเปลี่ยน “พื้นที่ศาสนา” ให้เป็น “พื้นที่ทางการเมือง” ซึ่งกระทบต่อหลักความเป็นกลางของศาสนาโดยตรง

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ ชัยวัฒน์ มีสัญญา (2566) ที่ระบุว่าการศึกษา “การเมืองของศาสนา” เป็นสิ่งจำเป็นในสังคมไทยยุคใหม่ เพราะทำให้เราเข้าใจกลไกการแทรกซึมของอำนาจในพื้นที่ศรัทธา และช่วยตั้งคำถามต่อ “ความเป็นกลางทางศาสนา” ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์และวาทกรรมของกลุ่มผลประโยชน์ การสร้างพื้นที่ทางการเมืองระหว่างนักการเมืองกับผู้นำศาสนา จึงมิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์เฉพาะท้องถิ่น แต่เป็น “โครงสร้างซ้อน” ที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ศาสนา และประชาชนในระบบประชาธิปไตยไทย

การเมืองเรื่องผลประโยชน์: ศาสนาในฐานะกลไกการต่อรองอำนาจ

ประเด็นของการเมืองเรื่องผลประโยชน์: ศาสนาในฐานะกลไกการต่อรองอำนาจ สะท้อนให้เห็นว่า ในระบบประชาธิปไตยไทย การเมืองเรื่องผลประโยชน์เป็นปรากฏการณ์ที่ฝังรากลึกในทุกระดับของอำนาจ ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ “เครือข่ายอุปถัมภ์” (patron-client system) ยังคงเป็นกลไกสำคัญของการจัดสรรอำนาจและทรัพยากร (พวงทอง ภวัครพันธุ์, 2562) การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มนักการเมืองกับผู้นำศาสนา จึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่การสนับสนุนทางวัตถุเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ เช่น ความชอบธรรม การรับรองจากผู้นำศาสนา หรือการใช้วัดเป็นพื้นที่เผยแพร่ภาพลักษณ์ทางการเมืองดังนี้

พระมหาสมพงษ์ ทองยุทธ และวินัย ผลเจริญ (2564) พบว่า นักการเมืองในระดับท้องถิ่นมักใช้วัดเป็น “สนามผลประโยชน์ร่วม” ที่ทั้งสองฝ่ายได้รับประโยชน์ตอบแทน นักการเมืองได้รับฐานเสียงและความไว้วางใจจากศรัทธาชน ขณะที่วัดได้รับการอุปถัมภ์ในรูปของงบประมาณ การซ่อมแซมศาสนสถาน หรือการจัดกิจกรรมสาธารณะ ผลประโยชน์จึงไม่ได้เกิดขึ้นในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่รวมถึง “ผลประโยชน์ทางศรัทธา” ซึ่งเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณให้กลายเป็นทุนทางการเมืองที่จับต้องได้

ในทำนองเดียวกัน พระอธิการภูมิสิษฐ์ ปิยสีโล และนัชพล คงพันธ์ (2564) ชี้ว่า นักการเมืองจำนวนไม่น้อยใช้กิจกรรมทางศาสนาเป็นช่องทางสร้าง “ภาพลักษณ์แห่งความดี” เพื่อกลบภาพลักษณ์ทางการเมืองที่อาจมีข้อครหา การอ้างศาสนาและผู้นำสงฆ์จึงเป็นวิธีหนึ่งในการฟื้นฟูความน่าเชื่อถือทางสังคม ขณะเดียวกัน พระสงฆ์บางรูปก็ใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเพื่อเข้าถึงทรัพยากรและงบประมาณของรัฐ ส่งผลให้เกิดระบบ “อุปถัมภ์สองทาง” ที่ต่างฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์ในลักษณะ mutual dependency

ชัยวัฒน์ มีสำนฐาน (2566) วิเคราะห์ว่าการผสมผสานระหว่างศาสนาและผลประโยชน์ทางการเมืองนั้นมีความซับซ้อนมากขึ้นในยุคปัจจุบัน เนื่องจากสื่อออนไลน์และการสื่อสารแบบเครือข่ายเปิดโอกาสให้นักการเมืองสามารถใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาและวาทกรรมเรื่องคุณธรรมเพื่อสร้างฐานเสียงได้ในวงกว้าง สิ่งนี้ก่อให้เกิดสิ่งที่เขาเรียกว่า “การเมืองเชิงศีลธรรมจำแลง” (moralized politics) ซึ่งศาสนาไม่ได้เป็นเพียงพลังทางจิตวิญญาณอีกต่อไป แต่กลายเป็นสินทรัพย์ทางการเมืองที่สามารถต่อรองและจัดสรรได้

กล่าวโดยสรุป “การเมืองเรื่องผลประโยชน์” ในบริบทของศาสนาไทยคือปรากฏการณ์ของการแลกเปลี่ยนเชิงอำนาจ ที่ศรัทธาและวัดกลายเป็นพื้นที่ที่ต่อรอง นักการเมืองใช้ศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรม ในขณะที่ผู้นำศาสนาใช้การเมืองเพื่อความอยู่รอดและความมั่นคงของวัด ในระยะยาว หากไม่มีการวางกรอบจริยธรรมสาธารณะ และกลไกตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ดังกล่าว ประชาธิปไตยไทยอาจเผชิญภาวะ “ศาสนาเป็นเครื่องมือของอำนาจ” ซึ่งบั่นทอนความไว้วางใจของสาธารณชนต่อทั้งรัฐและศาสนา

สำหรับประเด็นการเมืองผลประโยชน์กับการเปลี่ยนแปลงของจริยธรรมสาธารณะทางศาสนา พบว่า การเมืองเรื่องผลประโยชน์มิได้ส่งผลกระทบเฉพาะในเชิงโครงสร้างอำนาจหรือระบบอุปถัมภ์เท่านั้น หากยังแทรกซึมเข้าสู่มิติทางศีลธรรมและจริยธรรมของสังคมไทย โดยเฉพาะเมื่อศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งหล่อหลอมค่านิยมทางสังคม—ถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง (พระอธิการภูมิจิษฐ์ ปิยสีโล, 2564) การแทรกซึมของผลประโยชน์ทางการเมืองในพื้นที่ศาสนานำไปสู่สิ่งที่นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “การเสื่อมของจริยธรรมสาธารณะ” (moral decay in public sphere) ซึ่งทำให้เส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่ถูกต้องตามหลักศาสนากับสิ่งที่ถูกต้องตามยุทธศาสตร์ทางการเมืองเริ่มพร่าเลือน ดังนี้

พระมหาสมพงษ์ ทองยุทธ และวินัย ผลเจริญ (2564) อธิบายว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมืองกับพระสงฆ์ในระดับท้องถิ่นส่งผลให้วัดถูกแปลงสถานะจาก “สถาบันทางจิตวิญญาณ” เป็น “องค์กรทางสังคม-การเมือง” โดยไม่รู้ตัว พระสงฆ์ที่ยอมรับการสนับสนุนทางการเมืองเพื่อประโยชน์ของวัดอาจเผชิญแรงกดดันให้ตอบแทนทางการเมือง เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมพรรค หรือการปรากฏตัวในงานที่มีนักการเมืองเป็นผู้จัด ในมุมมองของชาวบ้าน นี่คือการบั่นทอนความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา และการลดทอน “พลังทางศีลธรรม” ที่เคยเป็นเสาหลักของชุมชน

ชัยวัฒน์ มีสำนฐาน (2566) ชี้ว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองเชิงศีลธรรมจำแลง” ซึ่งนักการเมืองใช้วาทกรรมเรื่องศีลธรรมและคุณธรรมเพื่อสร้างค่านิยม โดยแฝงผลประโยชน์ทางการเมืองไว้เบื้องหลัง กล่าวคือ ศาสนาไม่เพียงถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างภาพลักษณ์ แต่ยังถูกทำให้เป็น “ทุนทางคุณธรรม” ที่สามารถซื้อ ขาย และต่อรองได้ในสนามการเมือง เมื่อคุณค่าทางศาสนาถูกเปลี่ยนเป็นกลไกทางอำนาจ ความหมายของจริยธรรมสาธารณะจึง

ถูกปรับเปลี่ยนจากการยึดมั่นในความดี สู่การยึดถือผลประโยชน์ร่วมที่สามารถอ้างได้ว่า “ทำเพื่อศาสนา”

พระมหาสมพงษ์ ทองยุทธ (2565) ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า เมื่อศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางการเมือง โครงสร้างการบริหารศาสนาเองก็ปรับเปลี่ยนตามแรงจูงใจดังกล่าว เช่น การแต่งตั้งคณะกรรมการวัด การจัดสรรงบประมาณ หรือการเลือกผู้แทนองค์กรศาสนา ล้วนกลายเป็นประเด็นที่มีผลต่อการเมืองในระดับพื้นที่ สิ่งนี้ทำให้จริยธรรมสาธารณะซึ่งเคยตั้งอยู่บนฐานของ “ความเป็นกลางทางศาสนา” ถูกทำลายจากภายใน

ดังนั้น “การเมืองผลประโยชน์” ในสังคมไทยจึงไม่เพียงสะท้อนโครงสร้างของอำนาจเชิงอุปถัมภ์ แต่ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของจริยธรรมสาธารณะที่ศาสนาเคยปกป้องรักษาไว้ หากไม่มีการสร้างระบบตรวจสอบเชิงจริยธรรม และการส่งเสริมความรู้เท่าทันทางศาสนา การเมืองให้กับประชาชน วัดอาจกลายเป็น “สนามผลประโยชน์” ที่ทำให้ศาสนาและการเมืองไม่เพียงทับซ้อนกัน หากแต่กลืนกินกันอย่างแนบเนียน จนนำไปสู่การสั่นคลอนรากฐานทางศีลธรรมของชาติไทยในระยะยาว

ทิศทางและแนวโน้มการสร้างพื้นที่ทางการเมืองของพื้นที่ทางศาสนาในเมือง

หนึ่งในแนวโน้มสำคัญคือการที่พื้นที่ศาสนาในเมืองกลายเป็น “พื้นที่ผลิตอัตลักษณ์” (identity-making spaces) ที่เชื่อมโยงกับการเมืองท้องถิ่นและการเมืองระดับชาติ (Burchardt, 2023) งานของ Burchardt (2023) พบว่า นักปฏิบัติศาสนา (religious actors) ในเขตเมืองได้แสดงบทบาทเป็นผู้ประกอบพื้นที่ (spatial entrepreneurs) โดยใช้ศาสนสถานและกิจกรรมศาสนาเป็นฐานในการสร้างเครือข่ายทางการเมือง รวมถึงการสร้างความชอบธรรมและการยึดครองพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ (Burchardt, 2023) อีกทิศทางหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงของ “พื้นที่ศาสนาในเมือง” จากเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรม มาเป็นเวทีของการต่อรองอำนาจเชิงพื้นที่ (spatial-political contestation) ซึ่งในบทความของ Lefebvre (2020) พบว่า ศาสนาสถานในเขตเมืองต้องเผชิญกับเงื่อนไขเมือง (urban conditions) เช่น ราคาอสังหาริมทรัพย์สูง การแบ่งโซน การแข่งขันพื้นที่ ทำให้กลุ่มผลประโยชน์ทางศาสนาและนักการเมืองร่วมมือกันจัดการพื้นที่เหล่านี้เพื่อสร้างฐานเสียงหรือแสวงหาผลประโยชน์ทางสังคมและการเมือง (Lefebvre, 2020)

แนวโน้มน่าสังเกตอีกประการคือการเชื่อมโยงของพื้นที่ศาสนาเข้ากับกระบวนการวางแผนเมืองและการกำกับดูแลกิจกรรมสาธารณะ (urban governance) งานของ Martínez-Ariño (2019) ซึ่งสำรวจการบริหารจัดการความหลากหลายทางศาสนาในเมือง พบว่าเมืองสมัยใหม่มีบทบาทในการ “จัดการ” พื้นที่ทางศาสนาอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยพื้นที่ศาสนาในเมืองอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมหรือเป็นตลาดของอำนาจทางการเมือง (Martínez-Ariño, 2019) ในภาพรวมแล้ว แนวโน้มเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ศาสนาในเมืองจะกลายเป็น สนามแข่งขันทาง

การเมืองเชิงสัญลักษณ์ (symbolic political arena) มากกว่าการเป็นเพียงสถาบันทางศาสนา เช่นเดียวกับที่พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ถูกทำให้เป็นฐานทางอำนาจ สำหรับผู้มีบทบาททางศาสนาและนักการเมือง นี่คือนวัตกรรมใหม่ในการเข้าถึงและควบคุมประชาชนผ่านสัญลักษณ์ การแจกจ่ายทรัพยากร และการจัดกิจกรรมในพื้นที่ศาสนา ทิศทางเชิงอนาคตที่น่าสังเกตคือ

1) พื้นที่ศาสนาในเมืองจะถูก “ดิจิทัล และไฮบริด” (hybridised) เมื่อกิจกรรมศาสนารวมออนไลน์และออฟไลน์ ทำให้การสร้างฐานทางศรัทธาและเครือข่ายการเมืองขยายเหนือขอบเขตทางภูมิศาสตร์เดิม

2) การเปลี่ยนแปลงในระบบเมือง เช่น การฟื้นฟูเมือง (urban regeneration) และการใช้พื้นที่ศาสนาในโครงการพัฒนาเมือง อาจเปิดช่องให้กลุ่มผลประโยชน์เข้ามาครอบงำพื้นที่ศาสนาในฐานะแหล่งทรัพยากรทางอำนาจ (Furbey, 2005)

3) แนวโน้มของการใช้พื้นที่ศาสนาเป็นเวทีสร้าง “การแบ่งขั้วทางอัตลักษณ์” (identity polarization) เมื่อเมืองหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา กลุ่มผลประโยชน์อาจใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาเพื่อสร้างหรือเสริมฐานเสียง โดยใช้พื้นที่ศาสนาเป็นเวทีของการยืนยันอัตลักษณ์ ซึ่งอาจเพิ่มความตึงเครียดทางสังคม (Mulya, 2023)

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยในอนาคตจำเป็นต้องมุ่งไปที่การวิเคราะห์ว่า เมื่อพื้นที่ศาสนาในเมืองถูกใช้เป็นเวทีทางการเมืองแล้ว ผลกระทบต่อโครงสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่นคืออะไร และจะมีมาตรการเชิงนโยบายหรือกลไกกำกับดูแลแบบใดที่สามารถรับมือกับการทับซ้อนของศาสนา-อำนาจ-ผลประโยชน์ได้

บทสรุป

การเมืองกับศาสนาเป็นสองสถาบันที่ดูเหมือนแยกจากกัน หากแต่ในความเป็นจริงกลับสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นในทุกยุคสมัย ในอดีต ศาสนาในสังคมไทยและสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เคยเป็นกลไกหลักในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจรัฐและผู้นำทางการเมือง วัดและศาสนสถานทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในฐานะสถานที่ประกอบศาสนกิจและพื้นที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคม การอุปถัมภ์ระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และคณะสงฆ์ คือกลไกสำคัญที่ทำให้ศาสนาและการเมืองอยู่ร่วมกันในรูปแบบ “ศีลธรรมอำนาจ” (moral authority) ที่ผสานความศรัทธาเข้ากับอำนาจการปกครอง

เมื่อเข้าสู่ยุคปัจจุบัน ภูมิทัศน์ของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมืองได้เปลี่ยนไปตามพลวัตของประชาธิปไตยและเศรษฐกิจแบบเมือง การเมืองไทยในระดับท้องถิ่นสะท้อนรูปแบบใหม่ของ “การเมืองแห่งผลประโยชน์” ที่ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างฐานเสียง นักการเมืองเข้าร่วมกิจกรรมศาสนา สนับสนุนงบประมาณวัด หรือใช้ผู้นำศาสนาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยทางสังคมเพื่อสร้างค่านิยมในพื้นที่ ขณะที่วัดเองก็ใช้ความสัมพันธ์นี้เพื่อความอยู่รอดและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (พระ

มหาสมพงษ์ ทองยุทธ & วินัย ผลเจริญ, 2564; Bourdieu, 1991) ปราบปรามการนี้ทำให้ “ศาสนาในเมือง” กลายเป็นเวทีต่อรองทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ที่ส่งผลต่อจริยธรรมสาธารณะ

ในอนาคต แนวโน้มการเมืองและศาสนามีความซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อโลกเมืองขยายตัวและเทคโนโลยีดิจิทัลเปิดพื้นที่ใหม่ให้ศาสนาแสดงบทบาทในสื่อออนไลน์ (Burchardt, 2023; Martínez-Ariño, 2019) พื้นที่ศาสนาทั้งทางกายภาพและเสมือนจริงอาจกลายเป็นสนามแข่งขันของอุดมการณ์และผลประโยชน์มากขึ้น หากปราศจากกลไกตรวจสอบทางจริยธรรมและการเสริมสร้างความรู้เท่าทันทางศาสนา-การเมืองแก่ประชาชน ความศรัทธาอาจถูกกลืนไปโดยอำนาจ ในทางกลับกัน หากรัฐและชุมชนสามารถจัดการสมดุลได้อย่างมีเหตุผล พื้นที่ศาสนาอาจกลายเป็นฐานพลังเชิงคุณธรรมในการพัฒนาประชาธิปไตยที่โปร่งใสและมีมนุษยธรรมมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ชัยวัฒน์ มีสำฐาน. (2566). ‘วิพากษ์ ≠ ลบหลู่’: เหตุผลที่ควรมีวิชาการเมืองศาสนาในห้องเรียน.

BeCommon. สืบค้นจาก <https://becommon.co/people/political-religion/>

พระมหาสมพงษ์ ทองยุทธ และ วินัย ผลเจริญ. (2564). ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับพระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ ขอนแก่น*, 8(4), 99-110.

พระอธิการภูมิลีสิทธิ์ ปิยสีโล และนันทพล คงพันธ์. (2564). พระสงฆ์กับการเมืองไทยในบริบทสังคมปัจจุบัน. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 6(2), 33-44.

Arjon, S. S. (2023). *Religious Sentiments in Local Politics: Religion and ethnicity in decentralization*. Politik,

<https://scholarhub.ui.ac.id/cgi/viewcontent.cgi?article=1086&context=politik>

Asad, T. (1993). *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*. Johns Hopkins University Press.

Burchardt, M. (2023). *Religious belonging and urban space in global perspective*.

<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/12063312231161185>

Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.

Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. University of Chicago Press.

Golan-Nadir, N. (2024). *Religion and the city: local governments as the flag holders*.

<https://doi.org/10.1080/03003930.2024.2365806>

International IDEA. (2022). *Vote Buying: Electoral Processes Primer 2*.

<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/vote-buying.pdf>

- Jang, S. J. (2023). *Explaining the relationship between religiosity and political participation. Journal for the Scientific Study of Religion.*
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jssr.12843>
- Kitschelt, H., & Wilkinson, S. (Eds.). (2007). *Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition.* Cambridge University Press.
- Koralage, K., Touseef, M., & Begam, A. (2022). The Influence of Religious Beliefs on Political Participation. *Interdisciplinary Studies in Society, Law, and Politics*, 1(2), 4–11.
- Larsson, T. (2015). Monkish politics in Southeast Asia: Religious disenfranchisement in comparative and theoretical perspective. *Modern Asian Studies*, 49(6), 1–29.
- Lefebvre, S. (2020). Space, Religious Diversity, and Negotiation Processes. *Social Inclusion*, 8(3), 251–261.
- Martínez-Ariño, J. (2019). Governing religious diversity in cities: critical perspectives.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09637494.2019.168340>
- McCargo, D. (2017). Thailand’s urbanized villagers and political polarization. *Critical Asian Studies*, 49(3), 365–378.
- Mulya, T. W. (2023). *Who belongs where? Geographies of (inter) religion and urban segregation.*
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275123002883>
- Pew Research Center. (2019). *A Closer Look at How Religious Restrictions Have Risen Around the World.* <https://www.pewresearch.org/religion/2019/07/15/a-closer-look-at-how-religious-restrictions-have-risen-around-the-world/>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.* Simon & Schuster.
- Taylor, C. (2007). *A Secular Age.* Harvard University Press.